

Prikaz monografije: doc. dr Goran Jovanić: „KAZNI, ZATVORI, ZAPOSILI”

Izdavač: Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Izdavački centar Fakulteta – ICF
Mesto i godina izdanja: Beograd, 2017.

Monografija „Kazni, zatvori, zaposli” autora dr Gorana Jovanića, docenta Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, prikazuje istorijski razvoj postupanja prema osuđenima. Poseban akcenat stavljen je na radno angažovanje osuđenih tokom izvršenja zatvorske kazne, čiji su se modaliteti menjali u skladu sa razvojem društva. Autor daje sveobuhvatan prikaz kažnjavanja i radnog angažovanja osuđenih kroz istoriju i fokusira se na evaluaciju efekata radnog angažovanja osuđenih.

Monografiju čini sedam celina, u kojima se sistematično i koncizno analizira kažnjavanje i radno angažovanje osuđenih. Nakon uvodnog dela, autor analizira kažnjavanje i radno angažovanje osuđenih u osamnaestom, devetnaestom, dvadesetom i dvadeset prvom veku. Posebna celina je posvećena radnom angažovanju osuđenih u zatvorima u Srbiji. Umesto zaključka, autor navodi podatke o efektivnosti programa profesionalnog osposobljavanja i radnog angažovanja osuđenih u

zatvorima, ukazuje na poteškoće sa kojima se osuđeni suočavaju nakon izvršenja zatvorske kazne, te daje smernice za pravce daljeg razvoja prakse radnog angažovanja osuđenih u zatvoru.

Uvodno poglavlje se bavi definisanjem osnovnih pojmova, a to su: kazna, zatvor, izvršenje kazne zatvora, osuđeni i radno angažovanje osuđenih. Prilikom definisanja osnovnih pojmova autor iznosi argumentaciju za korišćenje izraza izvršenje kazne zatvora, nasuprot terminu izdržavanje kazne zatvora, za koji smatra da, iako je i danas u širokoj upotrebi, asocira na prevaziđene vidove društvenog reagovanja. Autor se zalaže za korišćenje termina osuđeni, umesto termina zatvorenik ili zatočenik koji su u upotrebi, a koje smatra neprimerenim jer stigmatizuju osobe koje se nalaze na izvršenju zatvorske kazne.

Uvodno poglavlje obuhvata i diskusiju o ciljevima radnog angažovanja u zatvorima. Kao glavne ciljeve autor navodi: kažnjavanje, rehabilitaciju i sticanje ekonomske dobiti. Uvodno poglavlje završava se razmatranjem korisnosti radnog angažovanja u zatvorima, kao značajnog činioca zapošljavanja nakon otpusta. Autor predočava bitnu činjenicu da se radno angažovanje ne može sprovesti bez prethodne obuke za određeno zanimanje, a da nakon sticanja kompetencija osuđeni, kada izađu na slobodu, imaju formalne uslove za bavljenje određenim poslom, što ih može bolje pozicionirati na tržištu rada.

Drugo poglavlje je posvećeno stanju u zatvorima tokom osamnaestog veka i uvođenju radnog angažovanja osuđenih. Autor opisuje stanje u zatvorima pre primene radnog angažovanja, ukazujući na kritike i manjkavosti zatvorskih sistema koje je zabeležio Džon Hauard. Kao glavne nedostatke zatvorskih sistema koje je Džon Hauard zapazio autor izdvaja: boravak lišenih slobode u zatvoru i pored oslobađajuće presude, a usled neizmirenih taksi prema zatvorskim službenicima; prenaseljenost zatvora; nehigijenske i nehumane uslove izvršenja zatvorske kazne i veliku smrtnost osuđenih i sudija, koja je nastajala usled širenja zaraza. Posebne kritike izvršenju zatvorske kazne u tom periodu odnosile su se na nepostojanje klasifikacije različitih kategorija osoba lišenih slobode.

Autor u drugom poglavlju prikazuje doprinos Viliijama Pena i Edvarda Livingstona humanizaciji kazne zatvora, kao i korene uvođenja radnog angažovanja osuđenih u Pensilvanijskom sistemu izvršenja kazne zatvora. Opisujući zatvor Walnut (prvi javni zatvor u SAD, koji je 1787. godine osnovan 1787. godine od strane Kveкера), autor detaljno prikazuje stanje u njemu. Ističe da je radno angažovanje osuđenih na javnim radovima u zatvoru Walnut karakterisalo strogo okruženje i osamljivanje osuđenih, što im je ostavljalo dovoljno vremena za razmišljanje i pokajanje. Na kraju iznosi zapažanje da zatvor Walnut nije opravdao osnovnu svrhu zbog koje je stvoren, jer nije registrovano da je boravak u njemu uticao na značajne promene kod osuđenih i na redukciju recidivizma.

U trećem poglavlju knjige autor razmatra praksu radnog angažovanja osuđenih tokom devetnaestog veka. Opisano je radno angažovanje osuđenih u Oburnskom sistemu, koji je prvenstveno imao ulogu očuvanja bezbednosti, izvršenja pritvora i kazne zatvora, dok je promena ponašanja osuđenih bila u drugom planu. Autor Oburnski sistem opisuje kao sistem ekstremne discipline i teškog rada i ističe njegovu ekonomsku samoodrživost. U Oburnskom sistemu od zatvorskog rada su obezbeđivani troškovi boravka osuđenih, kao i plate zatvorskih službenika. Zatvor Njugejt, koji je 1797. godine otvoren u gradu Njujorku, od proizvodnje i rada osuđenih u prvih pet godina otplatio je skoro sve troškove poslovanja. Rad osuđenih je u tom periodu eksploatisan na dva načina: preko sistema ugovora sa privatnim poslodavicima i preko najma osuđenih, koji su radili za privatne preduzetnike. Autor na kraju iznosi podatke da je Oburnski sistem kritikovan je od zanatlija i slobodnih građana jer je zbog radnog angažovanja osuđenih stvarao konkurenciju na slobodnom tržištu rada. Glavna zamjerka je bila da se zbog rada osuđenih, kao jeftine radne snage, eliminiše mogućnost uključivanja u proces rada lokalnog stanovništva.

Opisujući uslove života i rada osuđenih u Oburnskom i Pensilvanijskom sistemu, autor posebnu pažnju posvećuje radu na dolapu, koji je u devetnaestom veku bio široko

rasprostranjen. Bilo je očekivano da će kroz težak fizički rad na dolapu i boravak u samici osuđeni moći da se pokaju za svoje zločine, da će očuvati fizičko zdravlje i snagu, a da će zbog umora biti manje sposobni da čine nove prestupe.

U trećem poglavlju opisan je istorijat kažnjavanja i radnog angažovanja u Južnoafričkoj Republici. Cilj radnog angažovanja osuđenih u Južnoafričkoj Republici bilo je obezbeđivanje dodatnog broja radnika, koji su angažovani u izvođenju javnih radova i u rudnicima dijamanata. Posebnu pažnju autor posvećuje opisu života i radnog angažovanja osuđenih u zatvoru Brejkvoter, koji je bio karakterističan po rasnoj segregaciji. Zatvor Brejkvoter je predstavljao primer mešavine uticaja preuzetih iz evropske prakse koja se zasnivala na strogoj disciplini, strogom nadzoru, klasifikaciji i razdvajanju osuđenih.

Četvrto poglavlje autor posvećuje radnom angažovanju osuđenih u dvadesetom veku. U prvom redu opisano je radno angažovanje u Sovjetskom Savezu, u periodu postojanja Gulaga. Gulag je nastao u periodu industrijalizacije, kako bi se obezbedila dodatna radna snaga i ostvarili ekonomski planovi Sovjetskog Saveza. Autor ističe da je u vreme kada je Gulag nastao, njegova prvobitna uloga bila kažnjavanje političkih protivnika, a ne ekonomska dobit. Analiza Gulaga sa ekonomskog aspekta počinje od 1930. i traje do 1956. godine, kada je rasformiran.

U ovom poglavlju su prikazane i zatvorske kolonije u Smolensku i Omsku. Kroz sistematičan prikaz zatvora u Smolensku, koji je izgrađen polovinom dvadesetog veka, autor sagledava razvoj radnog angažovanja osuđenih. U periodu osnivanja ovog zatvora osuđeni su radno angažovani u stolarstvu ili su upućivani na javne radove, što je bilo povezano sa stepenom stručnih komeptencija. Pored toga osuđeni su radno angažovani za obavljanje poslova u privatnim preduzećima, što je bilo regulisano posebnim ugovorima. Krajem devedestih godina dvadesetog veka dolazi do promene u radnom angažovanju osuđenih. Iako je većina osuđenih želela da radi, priliku su dobijali samo osuđeni sa stručnim kompetencijama.

Primarna ideja i orijentacija eksploatacije rada osuđenih polako se menjala i okretala ka menjanju njihovog ponašanja.

Opisujući situaciju u zatvoru u Omsku, autor detaljno prikazuje razvoj radnog angažovanja osuđenih, kao i poslove na kojima su bili angažovani tokom boravka u zatvoru, a koji su se vremenom menjali. Autor na kraju daje analizu razlika između zatvora u Smolensku i Omsku, koja uključuje razmatranje ciljeva kažnjavajna, stepena razvijenosti industrijskog sektora i ulaganje u profesionalno osposobljavanje osuđenih. Na primeru zatvora u Omsku i Smolensku predstavljene su promene koje su se sa društvenog sistema reflektovale i na zatvorski sistem.

U petom poglavlju autor prikazuje savremene forme radnog angažovanja osuđenih i diskutuje o aktuelnim trendovima u organizovanju rada osuđenih u Kini i SAD. Prikazujući forme radnog angažovanja osuđenih u Kini, navodi da je još u prvim zatvorima u ovoj zemlji postojala ideja odvracanja prestupnika od zločina putem moralnog obrazovanja i produktivnog rada. Danas je kineski korektivni sistem masivna organizaciona struktura, u kojoj osuđeni pohađaju obrazovne programe, obavljaju proizvodni rad ili izvršavaju kaznu u zatočeništvu. Veštine kojima se osuđeni podučavaju dele se na osnovne, srednje i veštine višeg nivoa. Autor posebno iznosi činjenicu da je proizvodni rad osnovna delatnost osuđenih koji se nalaze u kineskim zatvorima, a od svih koji su osuđeni na vremensku ili doživotnu kaznu zahteva se da rade. Autor stavlja akcenat na postpenalni prihvrat osuđenih u Kini, te predočava podatke o niskom recidivizmu, koji iznosi svega 2% u prvoj godini nakon otpusta.

U nastavku petog poglavlja prezentovane su savremene forme radnog angažovanja osuđenih u SAD. Navodi se da i dalje postoje brojna pitanja koja se tiču ekonomske isplativosti rada osuđenih, koristi ovog rada za društvo i osuđene u postpenalnom prihvatu, nelojalne konkurencije i redukcije recidivizma. U SAD osuđeni su angažovani kako na poslovima održavanja zatvorske infrastrukture, tako i u industriji izvan

zatvora. Danas postoje četiri vrste radnog angažovanja osuđenih: rad u poljoprivredi, rad u javnu korist, industrijski rad i insitucionalni rad. Autor detaljno i sistematično daje objašnjenje svih navedenih vrsta radnog angažovanja osuđenih u SAD. U tom kontekstu se osvrće na nezadovoljstvo osuđenih svojim položajem, koje je rezultat niske materijalne nadoknade, nedostatka autonomije prilikom donošenja odluke o radnom angažovanju i degradacije na radnom mestu. Sa posebnom pažnjom autor pristupa prikazu rada Industrije saveznih zatvora, koja je osnovana 1934. godine i koja ima pozitivan uticaj na redukciju recidivizma, zapošljavanje nakon otpusta i povećanje sigurnosti u zatvoru. U nastavku petog poglavlja autor prezentuje programe radnog angažovanja osuđenih za koje postoje empirijski dokazi o delotvornosti u redukovanju recidivizma (programi usmereni na razvijanje kompjuterskih znanja, EMPLOY program, Program radnog odsustva i Program pristupačnih domova).

Šesto poglavlje je posvećeno konceptu radnog angažovanja osuđenih u našoj zemlji. Autor detaljno prikazuje stanje u zatvorima, kažnjavanje i radno angažovanje do donošenja Dušanovog zakonika, u Karađorđevoj Srbiji (1804–1813), kao i u periodu oslobođanja Srbije od Otomanske imperije, za vreme vladavine kneza Mihaila Obrenovića i kralja Milana Obrenovića. Kroz istorijski prikaz stanja u zatvorima u Srbiji, autor navodi da je ono bilo slično stanju u zatvorima u Engleskoj i Velsu, koje je kritikovao Džon Hauard. S posebnom pažnjom autor prikazuje nastanak i uslove života i rada u Kazneno-popravnim zavodu u Požarevcu – Zabela. U kontekstu razmatranja ključnih reformi domaćeg krivičnog zakonodavstva, objašnjava kako su te promene uticale na rad osuđenih.

U ovom poglavlju dat je i normativni okvir radnog angažovanja osuđenih danas. Radno angažovanje osuđenih u Republici Srbiji definisano je u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija („Službeni glasnik Republike Srbije”, broj 55/14) i Pravilnikom o radu osuđenih („Službeni glasnik Republike Srbije”, broj 145/14). Prikazujući normativno

definisane radnog angažovanja osuđenih u Srbiji, autor daje kritičku analizu relevantne zakonske regulative.

Na kraju šestog poglavlja prikazana je aktuelna praksa radnog angažovanja osuđenih, upotpunjena zapažanjima o prednostima i nedostacima postojećih rešenja. Navodi se da je radno angažovanje osuđenih u zatvorima u Srbiji organizovano u oblasti industrije, poljoprivrede i zanatske proizvodnje. Autor posebno skreće pažnju na probleme koji se odnose na oskudnu ponudu poslova, na činjenicu da kratke kazne zatvora osuđenima bez kvalifikacija ne daju mogućnost radnog angažovanja i profesionalnog osposobljavanja, prenaseljenost zatvora, nedovoljan broj stručnih instruktora i zastarelost opreme koja se koristi.

U sedmom poglavlju autor sumira rezultate dosadašnjih istraživanja o efektivnosti programa profesionalnog osposobljavanja i radnog angažovanja osuđenih. Navodi da ovi programi utiču na smanjenje recidivizma i mogućnost zapošljavanja osuđenih nakon otpusta. Pored toga, ukazuje na nekonzistentnost evaluacije rezultata efektivnosti radnih i programa profesionalnog osposobljavanja i na potrebu njihove kvalitativne evaluacije, koja bi dala precizne podatke o uticaju na recidivizam i postpenalni prihvrat osuđenih. Od posebnog značaja je zapažanje autora da poslovi i vidovi stručne obuke koje se osuđenima nude tokom izvršenja zatvorske kazne, neretko nisu u skladu sa tržištem rada, što umnogome otežava uspešnu reintegraciju osuđenih.

Problem zapošljivosti osuđenih na zatvorsku kaznu, koji nastaje zbog negativnih stavova poslodavaca prema njima, posebna je celina sedmog poglavlja. Autor posebno naglašava sveprisutnu, ali i nezakonitu proveru kriminalnih dosijea prilikom donošenja odluke o zapošljavanju. Kritički se odnosi prema ovakvom stanju, te ističe da su svi napori na reintegraciji osuđenih uzaludni ukoliko je prisutan otpor zajednice, kao i diskriminativan i stigmatizujući odnos. Na kraju monografije autor daje korisne preporuke za unapređivanje radnog angažovanja osuđenih tokom izvršenja kazne zatvora. Ukazuje

na probleme prenaseljenosti zatvorskih ustanova, nedostatak specijalizovanih vidova penalnog tretmana, manjak kompetentnog stručnog kadra i ustupanje mesta administrativnim, nasuprot tretmanskim procesima. Ukazuje na potrebu uvažavanja aktuelnih iskustava i saznanja o efektivnim programima.

Knjiga „Kazni, zatvori, zaposli” dr Gorana Jovanića predstavlja dragoceno štivo, pre svega za naučne radnike i stručnjake koji se bave ovom problematikom, ali i za studente, jer nudi korisne informacije i saznanja o uslovima u zatvorima, kao i o razvoju i efektivnosti programa radnog angažovanja i profesionalnog osposobljavanja osuđenih. Prikazano stanje u zatvorima, problemi koji postoje, kao i efektivni programi tretmana, treba da posluže kao osnova za razvijanje i primenu adekvatnih mera reagovanja i postupanja prema osuđenima, kako tokom izvršenja kazne zatvora, tako i u periodu postpenalnog prihvata osuđenih.

Vera Petrović

Univerzitet u Beogradu

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Student doktorskih akademskih studija